

VANNAK OTT ZSIDÓK IS

Erdélyi jiddis népköltészet (Vál., ford., és utószó: Kányádi Sándor Bp. 1989. Európa Könyvkiadó)

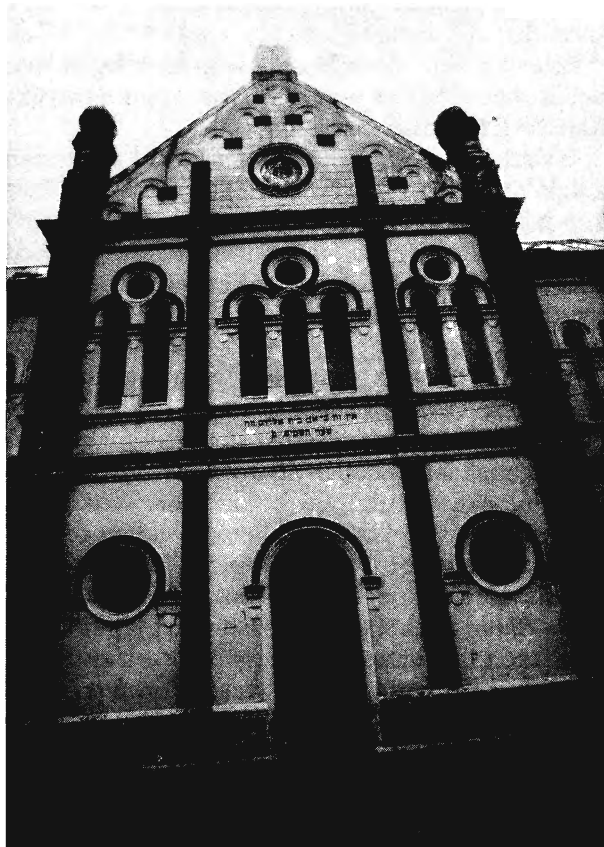
Nem tudok szabályszerű recenziót írni, mert nem tudok megrendülés nélkül beszélni erről a könyvről. Egyre *John Donne* szavai forognak agyamban: „Minden halállal én vagyok kevesebb.” Európa huzatos huszadik százada, a masírozó, pöfeszkedő diktatúrák kora megtanított Donne aforizmájának megrendítő értelmére, arra, hogy a halál sohasem *csak* fizikai megsemmisülést jelent. Sőt – lásd a Ceauseșcu-féle gyakorlatot – ma már a tömeges fizikai likvidálás gépezetét sem szükséges mozgásba lendíteni. A megsemmisülés akkor is teljes, szinte nyom nélküli, ha a kiszemelt áldozattól „csupán” a múltat, saját múltját veszik el.

Akár így, akár úgy; emberek, népek, néprészek fölázdozása, lett légyen annak indítéka nagyhatalmi érdek vagy a *másságot* eltiporni vágyó xenofóbia, az idegentől, az ismeretlentől való félelem, a rettegés fütötte gyűlölet – megsemmisítésük az ember egyetlen természetes lételemét, a kultúrát csonkítja. Azt a sok tízezer éves építményt, amely egyedüli hajlékunk. Mert a kultúra épülete semmi másal nem helyettesíthető, olyan várkastély, amelynek egyszerre vagyunk külön-külön, önálló személységekként, és sajátos arculattal rendelkező közösségekként is építői, egyszersmind lakói. Viselkedésünkkel, szellemi termékeinkkel eszközhasználatunkkal és így tovább, azaz, személyes és közösségi létünk kinyilvánításának módozataival. Felfogásomban *humánium* szavunk ennek az építménynek az állandó növelését, folyosói, termei, zegzugai számának folytonos gyarapítását, egyúttal féltő és gondos megóvását jelenti. Emberlétünk értelmére nem lelek, nem lelhetek más magyarázatot.

S mivel a Donne-aforizma ezt a gondolatsort indította el bennem, egyenes folytatásaként kell leírnom, hogy a magyarországi zsidóság történelme az én történelmem is, *magyar történelem*. Szomorú, hogy századvégi Magyarországunkon kényszeres szükségét érzem az egyébként természetes tény nyomatékosításának. S hogy még érthetőbbé tegyem kijelentésemet: nemcsak a holocaust áldozataira gondolok, nemcsak arra, hogy az elhurcolt és megsemmisített magyarországi zsidóság sorsában-sorsával egy, a szerves történeti fejlődés során kialakult organikus közösség – a magyar politikai nemzet – csonkított meg. Ugyanilyen veszteséggként érzékelem a történelmi Magyarország elcsatolt részein élt és élő, magyar kultúrájú zsidóságnak a magyarságról való adminisztratív leválasztását. S nem kisebb csonkulásnak, veszteségnek látom az ugyancsak a történelmi Magyar-

ország földjén, Kárpátalján született, az egyik legarchaikusabb európai zsidó népi kultúrájának, a hászídizmusnak az eltűnését is. Melynek egyik hajtása az erdélyi, közelebbről a Máramaros-vidéki jiddis nyelvű népköltészet.

Szemelgetem, ízlelgetem ezeket a költeményeket, melyeknek egyike-másika föltehetően csupán töredék, és megérint a fájdalom. A fájdalom, a tisztaságnak ez a csalhatatlan jele – egy táj és a táj emberének fájdalma. Mert – kesernyésen nyomatékosítom a banalitást – szó sincs arról, hogy ezek a dalok valamiféle különös zsidó fájdalomról, zsidó szenvedésről szólnának. Erről már a kötetnyitó darab, az „*amol iz geven a jidele – volt egyszer volt egy kis zsidó*” is meggyőzően tanúskodik. Őt strófájában, a népdalokra jellemző repetitív sorokban a világ legegyszerűbb s egyben legtragikusabb „története” mondatik el balladai tömörséggel: meghalt egy zsidó házaspár kisfia. Vagy más példát véve, a „*mir hobn a got ojszgeklert – kikérdeztük az istent*” megható, bájos naivitású zárósora – „[isten] *tisztes keresethez juttat mindenkit*” tanúskodna valamiféle

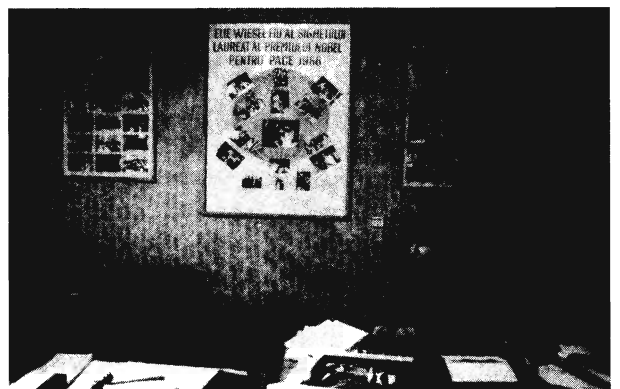
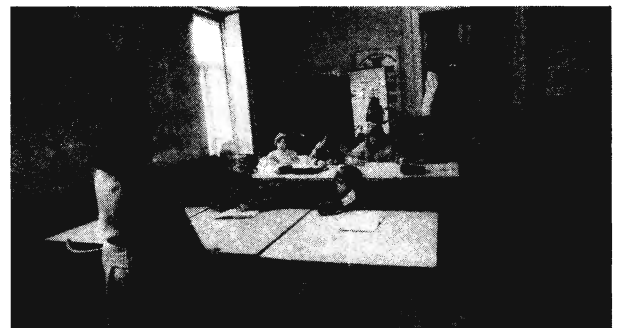
„zsidó szellemről”? Íme a válasz: „– mondsza csak rabbicska mi a csemege / – a gazdagnak a csemege édes kompót sütemény / de oj a nincstelennek oj-vej / oj a szegény népnek szegénynek / a keserű córesz az a csemege-génk sajna...” („zug-zse mir rebenju mat’amim iz vusz”; 115. o.)

Szintiszta népelet ez, népi humor, népi bölcsesség, hétköznapi emberek hétköznapi életének keserőségei, fájdalmai, aprócska örömei szólalnak meg, kapnak hangot ezekben a dalokban. Sólem Áléchem világa, Mordechaj Gebirtig világa elevednek meg előttünk – nem más ez, mint a bartóki, kodályi értelemben tiszta forrás.

Gyanítom, nem csak bennem támad az az érzés a dalok olvastán, hogy a bennük-általuk földézett kép háttéréből a máramaros vidéki rutén favágó, román pásztor és magyar szántóvető arca is reántekint. *Erről* a népköltészetéről szólva ismét kényszerét érzem a kimondásnak: a táj, az a megfoghatatlan valami, amit igazán jó magyarítás híján „*colour locale*”-nak nevezünk, magához hasonítja a benne élő embert s a mindennapok, az élet ügyesbajos dolgai, szinte az emberi akarattól függetlenül nyitják meg a láthatatlan átjárókat az egymás mellett élő, eltérő kultúrájú etnikumok között. Ne keressünk hát ezekben a költeményekben semmiféle különös zsidó vonást. Nincs, épp a zsidóság sajátos történelme folytán nincs külön „zsidós arc”. Zubin Mehta jobban hasonlít egy hinduhoz, mint mondjuk egy ukrán vagy egy cseh zsidóhoz, és nyilvánvalóan az sem a véletlen műve, hogy Ofra Haza jemenita és nem szefárd vagy askenázi dallamokra építi sajátos folk-rockját. A művészet, az igazi, szülessen bárhol, a világ bármely táján,

bármely nép vagy nemzet körében, mindig *emberarcú*.

Olyan tehát a máramarosi jiddis népköltészet, mint bármely más e tájon élő etnikumé. Tragikus és fájdalmas, csúfondáros és érzelgős, humorral és

századokon át leszűrt népi bölcsességgel átszőtt. Ami azonban oly hasonlíthatatlanná teszi, az éppen az, amiről korábban szóltam, nevezetesen, hogy itt, ezen a tájon született. S épp ezért egyként része és tükrö e táj többszázados történelmének; a magyar kultúrtörténetnek és a zsidó kultúrának is. Ez avatja egyetemlegessé, közös értéké.

Ennek a sajátos, egyedülálló jelenségnek a keresztmetszetét nyújtja e válogatásban Kányádi Sándor, nagymértékben támaszkodva az ugyancsak erdélyi illetőségű zenész-tanár, Eizikovits Mihály 1938-as, „két viharvert irkába” lejegyzett helyszíni gyűjtésére, valamint a különféle, e témakörben született publikációkra – például a kolozsvári *Zsidó naptár*-ban 1948-ban ugyancsak Eizikovits által közreadott *Éneklő chászidok között* című visszaemlékezésre – és az egyes jiddis nyelvű költészeti antológiákra.

Kulturális örökségünk föltárásán, megmentésén, a magyarországi zsidó kultúra újbóli szellemi vérkeringésünkbe kapcsolásán túl, figyelmeztetés is ez a karcsú, szép kivitelezésű, Szántó Piroska ihletett rajzaival illusztrált kötet. Arra figyelmeztet – s e tekintetben jelzés értékű a tény, hogy a válogató-fordító az üldözött, megsemmisítésre szánt romániai magyar kisebbség egyik szellemi kiválósága –, arra figyelmeztet tehát, hogy tisztán lássuk: *a kultúra védelme* – lett legyen bármilyen nyelvű, s legyen honos bármely földdarabon – *önmagunk védelme*. Az emberé. Mert, ahogyan ebben a kottákat, eredeti jiddis szövegeket, fordításokat s jónéhány filológiai jegyzetet közreadó, Jólesz László és Almási István szakértői közreműködésével, az Európa Kiadó gondozásában napvilágot látott könyvben eligazítani szándékozó, Kányádi Sándor tollából született, költői hangvétellű utószó bölcs kicsi zsidó susztere feleli a rabbi faggatózására, hogy vajon miért égeti pirkadatig a lámpát, úgy fogalmazhatjuk mi is a mindenkori nyers és durva, embereket, népeket, kultúrákat eltiporni akaró erőszak kihívásaira a választ: „... amíg pillog a láng, addig még mindent jóvá lehet tenni.”

ENDRŐDI SZABÓ ERNŐ

KÓBÁNYAI JÁNOS KÉPRIPORTJA MÁRAMAROSSZIGETRŐL 1990 MÁRCIUS ELEJÉN (AZ UTOLSÓ ÉPEN MARADT ZSINAGÓGA, A TEMETŐ, A TALMUD TÓRA, A HITKÖZSÉGI IRODA, A NAGY TEITELBAUM CADIKOK NYUGHELYE, ELIE WIESELSZÜLŐHÁZA)